

KILKA SŁÓW O ‘DŻAMPREZIE’, ‘ŻENUI’ I ‘HELPUNKU!’

Magdalena Tomaszewska
Uniwersytet w Siedlcach, Polska
ORCID 0000-0003-2710-7396

Abstrakt: Artykuł poświęcony jest zagadnieniu kontaminacji jako procesu słowotwórczego we współczesnym języku polskim i przedstawia polszczyznę na tle „najpopularniejszych” języków na świecie. W pierwszej części artykułu znajduje się krótkie omówienie najnowszego rankingu języków świata *Ethnologue* (pod względem liczby ich użytkowników) i nawiązanie to relacji między europejskimi językami z czołówki tego zestawienia i językami obcymi nowożytnymi nauczanimi w szkołach podstawowych w Polsce (na podstawie najnowszych danych GUS, które pochodzą z 2023 roku). W dalszej części artykułu przedstawiono języki, które stały się źródłem zapożyczeń w języku polskim i przykłady takich zapożyczeń w ujęciu diachronicznym. Kolejne sekcje poświęcone są kontaminacji (głównie kontaminacji leksykalnej). Dodatkowo, w artykule zawarto analizę trzech wybranych jednostek leksykalnych, które co najwyżej od około dwóch dekad obecne są w potocznym użyciu języka polskiego (*dżampreza*, *żenua* i *helpunku!*), a które są hybrydami łączącymi elementy rodzime z elementami zapożyczonymi z języków obcych.

Słowa kluczowe: *dżampreza*, *żenua*, *helpunku!*, kontaminacja, kontakt językowy, język polski, języki obce

A FEW WORDS ABOUT ‘DŻAMPREZA’, ‘ŻENUA’ AND ‘HELPUNKU!’

Abstract: The article is devoted to the issue of contamination as a word-formation process in contemporary Polish and presents the Polish language against the background of the world’s “most popular” languages. The first part offers a brief overview of the latest *Ethnologue* ranking of the world’s languages (in terms of the number of their users) and refers to the relationship between the leading European languages in that ranking and modern foreign languages taught in Polish primary schools (based on the most recent data from the Central Statistical Office, published in 2023). The following part discusses the languages that have served as sources of borrowings in Polish, along with examples of such borrowings in a diachronic perspective. The subsequent sections focus on contamination (mainly lexical contamination). Additionally, the article includes an analysis of three selected lexical units which have been present in colloquial Polish for no more than about two decades (*dżampreza*, *żenua* and *helpunku!*), and which represent hybrids combining native elements with components borrowed from foreign languages.

Keywords: *dżampreza*, *żenua*, *helpunku!*, contamination, language contact, Polish language, foreign languages

Wstęp

Słowotwórstwo jest działem językoznawstwa, któremu nieobce są pewne kontrowersje. Wynikają one z tego, że zakres słowotwórstwa jest rozmaicie interpretowany i zależy od przyjętej definicji tego, co jest, a co nie jest procesem słowotwórczym. W wąskim ujęciu słowotwórstwo zajmuje się budową wyrazów i sposobami ich tworzenia za pomocą morfemów z już istniejących jednostek. Przy takiej definicji, słowotwórstwo jest nieodłącznie związane z morfologią (słowotwórstwo morfologiczne) i obejmuje derywację ujemną (=derywację wsteczną), derywację dodatnią (=afiksację), tworzenie wyrazów złożonych (=tworzenie złożeń, zrostów i zestawień) itd. Przykłady ilustrujące te procesy to: *biegać* – *bieg*, *bieg* – *biegacz*, *bieg* – *biegoholik*¹. Co więcej, tak rozumiane słowotwórstwo zajmuje się formantami, które nadają nowe znaczenie (i często wiążą się ze zmianą części mowy wyrazu pochodnego względem wyrazu podstawowego). W szerokim ujęciu, natomiast, słowotwórstwo zajmuje się budową wyrazów i sposobami tworzenia nowych jednostek. Taka definicja uwzględnia słowotwórstwo morfologiczne ale i niemorfologiczne. To drugie nie jest związane ze zmianą znaczenia w nowo powstałej formacji i obejmuje wyrazy skrócone, skrótowce, zbitki wyrazowe / słowne (również te, które powstały z cząstek, które nie są morfemami, o czym będzie mowa w dalszej części artykułu) itd. Przykładami mogą tu być: *miłość* – *mość* (staropolski zwrot grzecznościowy), *jego królewska mość* – *JKM*, zob. Bąk (1979, s. 205).

¹ WSJP (*biegoholik*) interpretuje ten leksem jako złożenie: “Złożenie *pol. bieg* (zob. *biec, biegać*) i *-oholik* (< *ang.* członu złożenia *-oholic* wyodrębnionego z wyrazu *alcoholic* i wykorzystanego do tworzenia złożeń oznaczających osoby uzależnione od czegoś) na wzór *alkoholik*”. Warto jednak zauważyć, że *biegoholik* może być przykładem złożenia kontaminacyjnego, czyli szczególnym przypadkiem tworzenia złożeń (*ang. compound* ‘złożenie’), albo przykładem odrębnego procesu słowotwórczego – kontaminacji leksykalnej (*ang. blending*). Kontaminacja leksykalna łączy tworzenie wyrazów złożonych (*ang. compounding*) ze skracaniem ich elementów (*ang. clipping*), jest więc czymś innym niż samo tworzenie wyrazów złożonych. Grabias (1970, s. 126) ujmując to w ten sposób: “Zasadnicza różnica formalna między złożeniami a kontaminacjami polega na tym, że w skład kontaminacji mogą wchodzić niepełne formy komponentów”. Przykładowo, kontaminacja leksykalna zachodzi wtedy, kiedy dwie jednostki leksykalne danego języka tworzą złożenie, ale w taki sposób, że ucinana jest końcówka pierwszego elementu i początek drugiego elementu, lub redukowany jest tylko jeden element. W efekcie powstaje tzw. zbitka wyrazowa / słowna (*ang. portmanteau word, blend word*). Przykłady z języka angielskiego to: *smog* = *sm(oke)* ‘dym’ + (*f*)*og* ‘mgła’, *permafrost* ‘wieczna zmarzlina’ = *perma(nent)* ‘permanentny’ + *frost* ‘mróz, szron’, czy *filmography* ‘filmografia’ = *film* ‘film’ + (*bi*)*ography* ‘biografia’, zob. Brinton i Brinton (2010, s. 107). Według Ochmann (2009, s. 294), “kontaminacja leksykalna definiowana jest najczęściej jako skrzyżowanie dwóch wyrazów, czyli połączenie całych lub fonicznie uszczuplonych wyrazów w jeden nowy, zawierający część wspólną dla obu wyjściowych form, czyli węzeł”. Bogdanowicz (2019, s. 96) dodaje, że pojęcie węzła jest kluczowe dla zjawiska kontaminacji.

„Najpopularniejsze” języki na świecie i w kraju

Języki naturalne można klasyfikować na wiele rozmaitych sposobów. Przykładowo, można wyjść z założenia, że zachodzi relacja między „popularnością” języka i liczbą jego użytkowników, tzn. im większa liczba użytkowników, tym większy zasięg danego języka. Tego typu zestawienie tworzone jest przez *Ethnologue.com*, organizację, której misją jest bieżące rejestrowanie języków świata zgodnie ze standardem ISO 639-3 wprowadzonym w 2007 roku. Ranking z 2025 roku wskazuje, że język polski zajmuje 41 pozycję, natomiast językiem numer jeden jest język angielski.

(1) Ranking wybranych języków świata według liczby użytkowników (2025):

1. jęz. angielski (1,5 miliarda użytkowników)
4. jęz. hiszpański (558,5 miliona użytkowników)
6. jęz. francuski (311,9 miliona użytkowników)
9. jęz. rosyjski (253,4 miliona użytkowników)
12. jęz. niemiecki standardowy (134 miliony użytkowników)
41. jęz. polski (45,3 miliona użytkowników)

(Na podstawie danych *Ethnologue*)

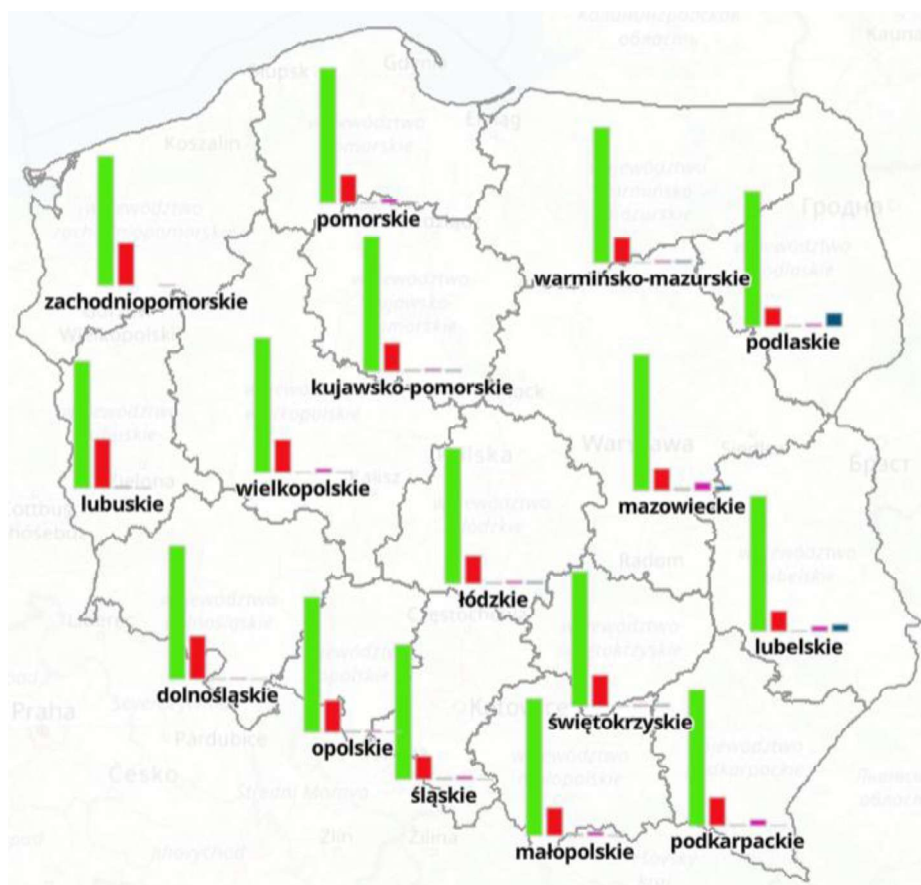
Podobnie, w kontekście edukacji. Język angielski jest najbardziej „popularnym” językiem obcym nowożytnym. W dużej mierze dlatego, że jego nauczanie rozpoczyna się zazwyczaj już od najmłodszych lat, a więc jego nauka trwa najdłużej i przekłada się na preferencje uczniów względem wyboru języka obcego na egzaminach centralnych. Przykładowo, według danych GUS (Tabela 1.), angielskiego uczył się największy odsetek uczniów w szkołach podstawowych w 2023 roku (są to najświeższe dane, które są aktualnie dostępne). Zaraz po angielskim jest język niemiecki, który często oferowany jest w szkołach jako drugi język obcy nowożytny.

W przypadku województw ościennych, zaobserwować można ciekawą prawidłowość, a mianowicie to, że większa liczba uczniów ma możliwość uczenia się języka niemieckiego w woj. lubuskim, dolnośląskim i zachodniopomorskim, natomiast większa liczba uczniów uczęszcza na lekcje języka rosyjskiego w województwach: podlaskim, lubelskim i mazowieckim (Rys. 1.). Dodatkowo, dane wskazują, że pod względem liczby uczniów w szkołach podstawowych, język hiszpański jest trzecim językiem nauczaniem jako obcy w dwunastu województwach: dolnośląskim, kujawsko-pomorskim, łódzkim, małopolskim, mazowieckim, opolskim, podkarpackim, pomorskim, śląskim, świętokrzyskim, wielkopolskim i zachodniopomorskim. W województwie warmińsko-mazurskim taki sam odsetek uczniów uczy się języka hiszpańskiego i rosyjskiego, w województwach lubelskim i podlaskim, język hiszpański jest czwartym (po języku rosyjskim), a w województwie lubuskim również zajmuje czwarte miejsce, ale po języku francuskim (Tab. 1).

Tabela 1. **Nauczanie języków obcych w szkołach** (w % ogółu uczniów w szkole; szkoły podstawowe dla dzieci i młodzieży; 2023). Na podstawie danych GUS.

	angielski	niemiecki	francuski	hiszpański	rosyjski
dolnośląskie	96,4	31,2	0,2	0,6	0,1
kujawsko-pomorskie	98,0	20,6	0,9	1,6	0,7
lubelskie	98,6	15,3	0,4	3,7	4,9
lubuskie	92,1	35,4	1,4	0,2	0,0
łódzkie	98,5	20,3	0,8	1,8	1,2
małopolskie	99,0	19,9	1,0	2,6	0,1
mazowieckie	98,1	15,5	1,5	5,5	2,7
opolskie	98,6	23,2	0,8	1,2	0,2
podkarpackie	98,7	20,7	0,7	4,3	0,1
podlaskie	98,5	13,5	0,7	1,8	9,5
pomorskie	98,5	20,9	0,3	2,9	0,3
śląskie	98,3	17,3	1,0	2,1	0,1
świętokrzyskie	98,3	22,8	0,2	0,8	1,0
warmińsko-mazurskie	98,1	18,1	0,1	1,4	1,4
wielkopolskie	98,2	23,6	0,1	2,5	0,2
zachodniopomorskie	94,3	30,8	0,0	0,4	0,0

Co więcej, języka hiszpańskiego uczy się (relatywnie) największy odsetek uczniów z województw: mazowieckiego, podkarpackiego i lubelskiego. Z jednej strony, wydaje się to dość zaskakujące, ponieważ województwa te leżą we wschodniej Polsce, z drugiej strony, dane z rankingu w (1) wskazują, że język hiszpański jest czwartym najczęściej używanym językiem na świecie. W dobie globalizacji, większa liczba użytkowników najprawdopodobniej przekłada się na większe zainteresowanie tym językiem.

Nauczanie języków obcych w szkołach (w % ogółu uczniów w szkole; szkoły podstawowe dla dzieci i młodzieży; 2023). Wizualizacja przygotowana na podstawie danych GUS na stronie <https://portal.geo.stat.gov.pl/>.

Zapożyczenia w języku polskim w ujęciu diachronicznym

W ostatnich dwóch stuleciach na słownictwo języka polskiego w mniejszym lub większym stopniu wpłynęła łacina i wywodzący się z niej język francuski (jako medium dyplomacji i kultury), język niemiecki i język rosyjski (ze względów geopolitycznych), oraz język angielski (którego oddziaływanie nasiliło się po 1989 roku po przemianach transformacyjnych w Polsce i związane jest z rozwojem naukowo-technologicznym).

Omawiając zasób leksykalny polszczyzny od końca XVIII w. pod kątem zapożyczeń, Klemensiewicz (1976, s. 644) przekonuje: „W miejsce słabnących wpływów łacińskich rozpanoszyły się w dobie nowopolskiej od samego jej początku aż po połowę XIX w. wpływy francuskie”. W innym miejscu dodaje: „Satyryczną próbkę popsutego języka ówczesnej światowej kobiety dał Niemcewicz w *Powrocie Pośła*.

Starościna pisze: «Bardzo jestem rozgniewana, że nie mogę udać się na przyjemne ich śniadanie; głowa źle mi robiła przez noc całą i koszmar przeszkadzał mi zamknąć oko; jestem w strasznej feblesie, skoro będę lepiej, polecę w ręce kochanej kuzynki.» (Klemensiewicz 1976, s. 725).

Przykładem zapożyczenia z języka niemieckiego jest *wihajster*, por. niem. *wie heisst er* 'jak się nazywa' (WSJP, *wihajster*). Jest to potoczne określenie zwykle małego przyrządu lub narzędzia, o nazwie nieznanej mówiącemu albo chwilowo przez niego zapomnianej (SJP, *wihajster*). Inna, lecz podobna, definicja to: „przedmiot lub część przedmiotu, jakiegoś urządzenia albo narzędzia o nazwie, która jest mówiącemu nieznana albo nie chce jej podać” (WSJP, *wihajster*). Najwcześniejsze źródło, w którym słowo to odnotowano, pochodzi z 1930 roku².

Z języka rosyjskiego pochodzi *smykałka*, por. ros. *smekálka*³ 'umiejętność szybkiej oceny sytuacji, spryt, bystrość', z czasownika *smiekát* 'pojmować, rozumować, domyślać się' (WSJP, *smykałka*). Jednostka ta jest definiowana jako 'zdolność i zamiłowanie do czegoś' (SJP, *smykałka*), lub 'wyjątkowa umiejętność i i zamiłowanie do wykonywania określonych czynności' (WSJP, *smykałka*). Jest to element języka potocznego, który pojawił się w języku polskim ok. 1935 roku.

W kontekście języka angielskiego, Klemensiewicz (1976, s. 650) informuje: „Przed XIX w. w ogóle nie ma mowy o wpływie angielszczyzny na język polski. W owym zaś stuleciu jest ten wpływ znów raczej pośredni przez niemiecką i francuszczyzną, co widać w fonetycznej adaptacji tych angлизmów, np. *szterling*, *sztton*, *sztorm* z *št* wskazuje na medium niemieckie, a *żokej*, *szampion* i *szaląć* (z *q* nosowym) na medium francuskie. Często też zapożyczenia angielskie krążą w kształcie odpowiadającym graficznej postaci wyrazu, nie zaś oryginalnej wymowie, np. *kłown* (nie *klaun*), *steward* (nie *stiuard*), *kowboj* (nie *kauboj*), *budżet* (nie *badżet*) itp.”. Dopiero w ostatnich latach przed drugą wojną światową Polska i Anglia nawiązały bezpośrednią łączność (w związku z rozwojem stosunków gospodarczo-handlowych, zainteresowaniem podróżami, kulturą angielską i sportem). Przykładowe zapożyczenia z tego okresu to: *finisz* 'końcowy odcinek trasy wyścigu' (1900), *lider* 'kierownik' (1902), *sandwicz* 'kanapka z dwóch złożonych kromek chleba lub bułki, przełożonych wędliną, serem lub innymi dodatkami' (1915), *grejpfrut* 'drzewo grejpfrut i jego owoc' (1923). Na podstawie tego typu zapożyczeń można uogólnić, że dotyczyły one różnych dziedzin takich jak: sport, biznes, bankowość i życie codzienne (łącznie z technologią IT). Po drugiej wojnie światowej nasiliły się wpływy języka angielskiego w odmianie amerykańskiej (choć sam termin *amerykanizacja*

² W artykule rok pierwszego poświadczonego użycia danego leksemu w języku polskim podany jest na podstawie informacji zawartych w sekcji Chronologizacja w poszczególnych hasłach *Wielkiego słownika języka polskiego* (WSJP).

³ W wyrazie *smykałka* zamiast spodziewanej samogłoski *e* pojawiła się *y*, prawdopodobnie pod wpływem bliskich semantycznie rodzimych czasowników *smykać* / *smyknąć* (WSJP, *smykałka*).

‘wprowadzenie do kultury, życia, zwyczajów jakiegoś narodu elementów kultury, życia, zwyczajów obowiązujących w Stanach Zjednoczonych Ameryki’ został odnotowany w języku polskim w 1858, a *amerykanizować się* w 1900).

Kontaminacja jako zjawisko językowe

Ogólnie rzecz ujmując, dany język może powiększyć swój repertuar leksykalny poprzez: (a) tworzenie neologizmów (użytkownicy mogą wprowadzać do języka nowe wyrażenia), (b) przekształcenie materiału, który już w danym języku funkcjonuje (użytkownicy mogą modyfikować⁴ i łączyć już istniejące słowa w kreatywny sposób), (c) zapożyczenie elementów innego języka (użytkownicy mogą dodawać do systemu obce elementy w wyniku kontaktu językowego). Zapozyczenia z języków obcych nie ograniczają się do materiału leksykalnego. W zasadzie dowolny fragment języka może być zapożyczony – dźwięki, zasady fonologiczne, morfemy, wzorce łączliwości syntaktycznej, asocjacje semantyczne, czy strategie dyskursywne (Campbell 2013, s. 56). W tym kontekście, warto ponownie przyjrzeć się zagadnieniu kontaminacji.

Kontaminacja jako zjawisko słowotwórcze może dotyczyć leksyki, fonologii, morfologii, frazeologii, czy składni. Dwa pierwsze podtypy są omówione poniżej i dotyczą leksemów *helpunku!* oraz *żenua* (*dżampireza* może być interpretowana jako wynik upodobnienia semantycznego i fonetycznego), natomiast kontaminację morfologiczną, frazeologiczną i składniową można zobrazować przykładami, odpowiednio: **przekonywujący* (jako połączenie imiesłowa *przekonujący*, od *przekonać*, i *przekonywający*, od *przekonywać*), **w każdym bądź razie* (jako połączenie *w każdym razie* i *bądź co bądź*), **dotykać tematykę* (przez połączenie *dotykać* (*tematyki*) ‘poruszać jakiś temat’ i *dotykać* (*kogoś głupim żartem*) ‘sprawić komuś przykrość’).

W odniesieniu do kontaminacji leksykalnej i przykładów z języka angielskiego w przyp. 1, wydaje się, że węzłem może być element wspólny obu podstawom słowotwórczym (np. *o* w *smoke* i *fog*), ale nie zawsze taki element jest możliwy do wyszczególnienia. Bogdanowicz (2019, s. 99) zauważa: „Nie we wszystkich leksemach, zaklasyfikowanych do zbioru formacji skontaminowanych, da się wyodrębnić część styczną obu wyrazów podstawowych. W takim wypadku kontaminacje mogą powstawać w wyniku dowolnego skrócenia przynajmniej jednej formy wyjściowej”. Wydaje się jednak, że skrócenia tego typu nie są dowolne, a uwarunkowane strukturą sylaby dopuszczalną w danym języku. Przykładowo, w ang. *permafrost* i *filmography* zachowana jest samogłoska, która wynika z segmentacji na sylaby jednego z zredukowanych członów – jest to zazwyczaj ośrodek sylaby

⁴ Szczególnym przypadkiem modyfikacji tego typu są neosemantyzmy, czyli wyrazy już istniejące, które uzyskały nowe znaczenie.

w sylabie pozbawionej wygłosu (np. *a* w *perma-*), lub sylabie pozbawionej nagłosu (np. *o* w *-ography*), szczególnie jeśli drugi człon zawiera zbitkę spółgłoskową w nagłosie sylaby następującej (*frost*) lub w wygłosie sylaby poprzedzającej (*film*). Również w przypadku kontaminacji bezwęzłowych, które charakteryzują się brakiem elementu wspólnego i dezintegracją członów, rolę odgrywa struktura sylaby dopuszczalna w danym języku. W przykładach podanych przez Ochmann (2009, s. 295-296) tj.: *brunch*, *vlog*, *wretur*, *spodnium*, dezintegrację członów widać dokładnie po segmentacji na sylaby (te akcentowane zaznaczone są podkreśleniem): *brunch* = *breakfast* + *lunch*, *vlog* = *video* + *blog*, *wretur* = *wredny* + *turysta*, *spodnium* = *spodnie* + *kostium*. Innymi słowy, jak ujmuje to Grabias (1970, s. 127): „Uszczuplenie formy komponentu kontaminacji odbywa się najczęściej niezgodnie z granicami morfologicznymi wyrazu”. Co więcej, Grabias (1970, s. 127) przekonuje, że „fonologiczna (a nie morfologiczna) struktura węzła, dźwiękowa zasada kojarzenia komponentów, oraz nierespektowanie granic morfologicznych pozwalają na stwierdzenie, że kontaminacja stanowi przykład ingerowania procesów fonetycznych w procesy słowotwórcze.”. Zdaje się, jednak, że skoro twory kontaminacyjne powstają w zgodzie z charakterystyczną dla danego języka budową sylaby, to upodobnienia fonetyczne wspomagają takie procesy.

Warto w tym miejscu zauważyć, że większość języków naturalnych świata wykazuje tendencję do grupowania spółgłosek w nagłosie raczej niż wygłosie (*vlog*, *wre-*, *spod-*), co wiąże się z właściwościami akustycznymi sylaby - spółgłoski w zbitkach spółgłoskowych w nagłosie są uszeregowane według hierarchii dźwięczności / donośności (od najmniej do najbardziej dźwięcznych / donośnych), a w zbitkach spółgłoskowych w wygłosie – w odwrotnej kolejności (ang. *Maximal Onset Principle*, *Sonority Sequencing Principle*), zob. Plag i in. (2015, s. 60-63). Wydaje się, że zbitki wyrazowe / słowne nie zawsze powstają zgodnie z granicami morfologicznymi, ale zachowują zgodność z tendencjami fonologicznymi (rodzimymi lub zapożyczonymi).

Leksemy *dżampreza*, *żenua* i *helpunku*

Leksemy *dżampreza*, *żenua* i wykrzyknienie *helpunku!* (ale również rzeczownik *helpunek*) są tworam:

w których widoczne są elementy gry, zabawy słownej i humoru,

w których dostrzec można wpływ języków obcych (angielskiego i francuskiego), oraz które można interpretować jako hybrydy słowotwórcze powstałe w procesie kontaminacji,

które stanowią neologizmy we współczesnym języku polskim (pojawiały się w ciągu ostatniego ćwierćwiecza). Spośród tych trzech, tylko *żenua* ma oddzielne hasło w *Wielkim słowniku języka polskiego* (WSJP), a jedynie *dżampreza* pojawia się

w *Słowniku języka polskiego* (SJP), co pośrednio wskazuje na świeżość tych formacji.

Rzeczownik *dżampreza* definiowany jest jako ‘spotkanie towarzyskie z tańcami w domu’ (SJP, *dżampreza*), choć intuicja podpowiada również prostsze objaśnienie ‘(głośna) impreza’. Pod względem budowy morfologicznej, *dżampreza* to wynik kontaminacji, najprawdopodobniej łączący element języka angielskiego *jump* ‘skok’ lub ‘skakać’ i języka polskiego *impreza*. W takim wypadku pol. *dżampreza* jest hybrydą słowotwórczą, czyli połączeniem części pochodzących z różnych języków (ale o spolszczonym zapisie). W formacji tej można dopatrywać się żartobliwego upodobnienia pod względem semantycznym (na imprezach, którym towarzyszy muzyka można tańczyć i skakać) oraz fonetycznym (pierwsza sylaba pol. *dżampreza* /dʒamˈpre.za/ zbliżona jest do ang. *jump* /dʒʌmp/). Podobieństwo między /dʒ/ i /dʒ/ jest systematyczne i pojawia się w innych zapożyczeniach i wyrazach pokrewnych w obu językach, por.:

- (2) *jungle* ‘dżungla’ /ˈdʒʌŋɡl/ **dżungla**
 jam ‘dżem’ /dʒæm/ **dżem**
 jingle ‘dżingiel’ /ˈdʒɪŋɡl/ **dżingiel**

Co ciekawe, w języku polskim zbitka *dżam-* występuje jako pierwsza sylaba wyrazu tylko w zapożyczeniach, np. *dżambo dżet* ‘bardzo duży odrzutowy samolot pasażerski, mieszczący kilkuset pasażerów’ (WSJP, *jumbo jet*), czy *dżamper* ‘jumper, zworka, łącznik umożliwiający zmianę konfiguracji komponentu komputera’ (SJP, *dżamper*). Wynika z tego to, że upodobnienie pierwszej sylaby w słowie *impreza*, tj. *im-*, do *dżam-*, jest związane z etymologią ludową⁵ (ang. *folk etymology*), czyli ‘nienaukową etymologią, opartą na przypadkowych skojarzeniach’ (SJP, *etymologia ludowa*), zob. też Grabias (1970, s. 118, 133, 139, 141). Przykładowo, jest to zjawisko, w którym niejasne elementy pochodzące z języka obcego są interpretowane jako semantycznie możliwe i fonologicznie podobne do tych z języka rodzimego (Lass 1994, s. 186). W przypadku *dżamprezy* mamy do czynienia z odwrotną sytuacją, w której element języka rodzimego jest zastąpiony elementem języka obcego. Dodatkowo, warto zauważyć, że sylaba *dżam* różni się od *im* z powodu nagłosu, ale ma strukturę, która jest dopuszczalna w języku polskim, a element wspólny, czyli zbitka spółgłoskowa *-mp-*, ewentualnie bardziej abstrakcyjna struktura: samogłoska + *-mp-*, może pełnić funkcję węzła (zob. przyp. 1), mimo że całość nie należy do jednej sylaby. W języku polskim analogiczne zbitki występują w takich formacjach jak: *amputacja*, *empatia*, *improvizacja* itd.

⁵ Przykłady etymologii ludowej z języka polskiego i nie tylko dostępne są w *Wielkim słowniku języka polskiego*, zob. WSJP (*lukrecja*, *przestwór*, *vatermörder*, *zwyciężyć*).

Ciekawostką etymologiczną jest to, że ang. *jump* jest najprawdopodobniej onomatopeją i funkcjonuje w języku angielskim od początku XVI w., ale początkowo miało znaczenie ‘być wprawionym w ruch nagłym szarpnięciem’ (OALD, *jump*). Leksem *żenua* /ʒɛ.nu'a/, jak wskazuje wymowa, należy interpretować jako twór leksykalny imitujący wymowę francuską (i jako żartobliwe upodobnienie pod względem fonetycznym), tym bardziej, że jest to synonim starszego zapożyczenia z języka francuskiego, a mianowicie jednostki leksykalnej *ženada*⁶ /ʒɛ'na.da/, zob. WSJP (*ženua*). Wydaje się, że ze względu na akcent na ostatnią sylabę (nietypowy dla języka polskiego, a bardziej charakterystyczny dla języka francuskiego), *żenua* może być interpretowana jako hybryda powstała w wyniku kontaminacji fonologicznej, tzn. jest przykładem zapożyczenia sposobu akcentowania, który w świadomości zbiorowej kojarzony jest z typowo francuskim / francuskopochodnym. Tego typu zapożyczenie mogło urzeczywistnić się na gruncie języka polskiego za pośrednictwem języka niemieckiego, w którym wyrazy zapożyczane z języka francuskiego mogą zmieniać zapis i rodzaj gramatyczny (np. *das Menü*), ale często mają akcent na ostatniej sylabie, zob. (3).

- (3) fr. *saison* (r. ż) /sezɔ̃/ – niem. *Saison* (r. ż) /zɛ'zɔ̃:/ – pol. *sezon*
fr. *menu* (r. m.) /mənɥ/ – niem. *Menü* (r. n.) /me'ny:/ – pol. *menu*
fr. *régisseur* (r. m.) /ʁɛʒisœʁ/ – niem. *Regisseur* (r. m.) /ʁɛʒi'sø:ʁ/ – pol. *reżyser*
fr. *restaurant* (r. m.) /ʁɛstɔʁɑ̃/ – niem. *Restaurant* (r. n.) /ʁɛsto'rã:/ – pol. *restauracja*
fr. *diplomatie* (r. ż) /diplɔmasi/ – niem. *Diplomatie* (r. ż) /diploma'ti:/ – pol. *dyplomacja*

⁶ Brückner (1927, s. 179, hasło *chimera*) podaje krótką informację, że *ženada* pochodzi od fr. *gêne*. W języku francuskim jest to rzeczownik rodzaju żeńskiego występujący w wyrażeniu przymikowym fr. *sans-gêne* [sɑ̃ʒɛn] (*sans* ‘bez’ + *gêne* [ʒɛn] ‘trudność, zaniepokojenie’), które może pełnić funkcję przymiotnika (‘bezceremonialny’), rzeczownika (‘bezceremonialność’ lub ‘człowiek nie liczący się z innymi’) i przysłówka (‘bez żenady’, również ‘bez skrupowania, swobodnie’), zob. PONS (*sans-gêne*) i SJP (*sans gêne*). Wyrażenie to jest również obecne w fr. *être sans gêne* ‘zachowywać się bezceremonialnie’, zob. PONS (*être sans gêne*). Według Brücknera (1927, s. 179, hasło *chimera*), fr. *gêne* wywodzi się z hebrajskiej nazwy ‘piekła’, por. *Gehenna*. Natomiast AHD (*Gehenna*) odnotowuje, że heb. *gê' hinnôm* to prawdopodobnie krótsza wersja *gê' ben hinnôm* ‘dolina (syna) Hinnoma’. Toponim *Gehenna* znany jest również jako ‘dolina jęku’ i odnosi się do doliny w pobliżu południowo-zachodniej części starożytnej Jerozolimy, którą Żydzi uważali za splamioną przez kult pogański, zob. EPWN (*Gehenna*). W *Starym Testamencie*, *Gehenna* była wysypiskiem śmieci i miejscem kremacji zwłok tych, którym odmówiono pochówku (np. przestępców). W *Nowym Testamencie*, miejsce to jest odczytywane symbolicznie, a *Gehenna* denotuje ‘piekło’.

Co więcej, można dostrzec analogię między wymową pol. *żenua* a fr. *moi* /mwa/ 'ja', *toi* /twa/ 'ty', *soi* /swa/ 'siebie', *foie* /fwa/ 'wątroba', czy nazwami własnymi *François* /fʁɑ̃swa/ 'Franciszek', *Delacroix* (i innymi z *croix* /krwa/ 'krzyż'), a także *Loire* /lwaʁ/, *accessoire* /akseswaʁ/ itd.

Wielki słownik języka polskiego definiuje leksem *żenada* jako 'stan psychiczny wywołany czymś, co dana osoba ocenia negatywnie jako niewłaściwe lub na bardzo niskim poziomie i co powoduje u niej nieprzyjemny dyskomfort, bo wie, że coś powinno być inne'. Leksem ten jest notowany w języku polskim od połowy XIX w., natomiast leksem *żenua* pojawił się w języku polskim pod koniec XX w. i jest sklasyfikowany jako element języka potocznego, zob. WSJP (*żenua*). Co ciekawe, występuje on nie tylko w mianowniku, ale również w przypadkach zależnych (i odmienia się tak, jak inne polskie rzeczowniki rodzaju żeńskiego typu *szyja*, *ziemia*), przy czym w dopełniaczu liczby pojedynczej ma dwie formy, tj. *żenui* i *żenuy*, zob. WSJP (*żenua*), por.:

- (4) (a) (...) Poczucie **żenuy** sięgnęło zenitu.
(b) (...) odczułam taką **żenuę**, jak to przeczytałam.
(Przykłady z WSJP, *żenua*)

W wykrzyknieniu *helpunku!* dopatrywać się można wpływów języka angielskiego. Podobnie do *dżamprezy*, leksem *helpunek* jest hybrydą słowotwórczą (łączącą element języka obcego, tj. *help* 'pomoc' lub 'pomagać', i rodzimego, tj. *ratunek*) powstałą w wyniku kontaminacji leksykalnej. Ponownie mamy tu do czynienia z żartobliwym upodobnieniem pod względem semantycznym i zastąpieniem pierwszej sylaby polskiego wyrazu, tj. *rat-*, przez wyraz *help* (co łączyć można z etymologią ludową).

Wykrzyknienie *ratunku!* to „wyraz używany jako wezwanie natychmiastowej pomocy w sytuacji czyjegoś niebezpieczeństwa lub w ważnej dla kogoś sprawie” (WSJP, *ratunku*) i jest formą wołacza rzeczownika *ratunek*, który w języku polskim pojawił się w poł. XV w., pierwotnie w formie *ratunk* – jako zapożyczenie z języka niemieckiego, por. niem. *Rettung* 'ratunek, pomoc, ocalenie'. Ciekawe jest to, że od tego samego niemieckiego wyrazu pochodzi również wykrzyknienie *rety!* (zob. Bąk 1979, s. 238), choć według WSJP (*rety*), nie bezpośrednio: „Prawdopodobnie skrócona pod wpływem emocji forma okrzyku *ratunku!*”⁷.

Warto zauważyć, że z powodu zbitki spółgłoskowej w wygłosie sylaby *help*, zmienia się struktura pierwszej sylaby w formacji *helpunku* /xel'puŋ.ku/ (pierwsza

⁷ Można w tym miejscu nadmienić, że to nie jedyne wykrzykniki obcego pochodzenia. Przykładowo, *halo!* pochodzi z języka angielskiego i używane jest w rozmaitych sytuacjach jako zamiennik 'hej, słuchaj, uważaj', czy 'hej, cześć, dzień dobry', zob. Bąk (1979, s. 238).

sylaba jest zamknięta) w porównaniu z *ratunku* (pierwsza sylaba pozbawiona jest wygłosu). Jednakże sama sylaba *hel* ma strukturę, która jest dopuszczalna w języku polskim (analogicznie do takich formacji jak: *Hel*, *helski*, *Helcia* itd.). W przypadku *helpunku!*, pierwsza podstawa zachowana jest w całości, podobnie do *filmography*, a drugą ucięto na historycznej granicy morfemów (niem. *Rettung* = *rett(en)* + *-ung*). Elementem wspólnym *help* i *rat* jest abstrakcyjna struktura: spółgłoska + samogłoska + spółgłoska (+ spółgłoska).

Utworzenie formacji z *help* mogło być inspirowane już istniejącym złożeniem zapożyczonym z języka angielskiego, a mianowicie *helpdesk*. Słowo ang. *help* jest formacją rdzennie germańską, spokrewnioną z np. niem. *helfen* ‘pomagać’ (niem. *Hilfe* ‘pomoc’).

Podsumowując, kontaminacja obejmuje „struktury zróżnicowane formalnie i funkcjonalnie, sporo wśród nich okazjonalizmów, co powoduje bądź jej marginalizowanie, bądź określanie każdej nowej, nietypowej, analogicznej czy aluzyjnej formy jako kontaminacji” (Ochmann 2009, s. 294), ale „częste pojawianie się, a zwłaszcza stabilizowanie się w systemie niektórych form o jasnej motywacji (a więc bynajmniej nie marginalność i przypadkowość) świadczy, że w opisach współczesnego systemu słowotwórczego polszczyzny należałoby umieszczać kontaminację w kontekście innych wyrazów złożonych, obok złożzeń i zrostów” (Ochmann 2009, s. 298). Dodatkowo, twory kontaminacyjne „często są zamierzonymi chwytami stylistycznymi, pozostającymi na usługach dowcipu językowego” (Bogdanowicz 2019, s. 97), więc w sensie pragmatycznym, niektóre nowo powstałe zbitki wyrazowe różnią się znaczeniowo względem form wyjściowych właśnie przez to, że zawierają dodatkowy element żartobliwości i humoru.

Podsumowanie

Języki, które w ujęciu diachronicznym (w ostatnich dwóch stuleciach) miały największy wpływ na rozwój zasobów leksykalnych języka polskiego to zasadniczo języki europejskie (używane pierwotnie na terenie Europy) pochodzące z różnych gałęzi języków Indoeuropejskich. Można je podzielić na te, które nie mają rodzimych użytkowników: łacina, i te, które pod względem liczby użytkowników tworzą hierarchię: angielski (w odmianie brytyjskiej i amerykańskiej), francuski, rosyjski i niemiecki. Język rosyjski jest językiem słowiańskim, angielski i niemiecki są językami germańskimi, język francuski należy do grupy języków romańskich. Co ciekawe, inny język przynależący do tej grupy, język hiszpański, nie wywierał do tej pory znaczącego wpływu na język polski, ale zainteresowanie nim rośnie (jest trzecim językiem obcym nowożytnym nauczany w szkołach podstawowych w większości województw).

Wpływ języka angielskiego na język polski zaznacza się od XIX w., najpierw pośrednio przez języki niemiecki i francuski, a od XX w. – bezpośrednio. Nowe zapożyczenia z języka angielskiego typu *dżampreza* i *helpunku!* są najprawdopodobniej przejawem tego, że język ten ma największą liczbę użytkowników na świecie, jest językiem komunikacji międzynarodowej (*lingua franca*) i jest właśnie tym językiem, którego uczy się największa liczba uczniów w Polsce (co pokazano na przykładzie szkół podstawowych).

Nowe formacje typu *zenua* wskazują jednak na to, że mimo wielu anglicyzmów we współczesnej polszczyźnie, dominacja języka angielskiego jako obcego nie jest całkowita. Dodatkowo, trzy neologizmy omówione w artykule wydają się odzwierciedlać zarówno lekkość, jak i swobodę z jaką język polski wzbogaca się o żartobliwe wyrażenia. Te trzy leksemy są jednocześnie przykładami hybryd powstałych w wyniku kontaminacji (nie tylko leksykalnej – częściej omawianej w literaturze, ale także fonologicznej), w tworzeniu których rolę odgrywała etymologia (ludowa). W artykule podjęto próbę wyjaśnienia, że wbrew powszechnemu przekonaniu o tym, że kontaminacje mogą powstawać w wyniku dowolnego skrócenia którejs z podstaw słowotwórczych, skrócenia tego typu są motywowane dopuszczalną w danym języku strukturą sylaby, a powstałe zbitki wyrazowe powielają utarte schematy segmentacji na sylaby. Zdaje się więc, że w odniesieniu do kontaminacji, tendencje fonetyczne nie zakłócają, a wspierają przebieg procesów morfologicznych.

BIBLIOGRAFIA

- Bąk, P., 1979, *Gramatyka języka polskiego. Zarys popularny*. Wiedza Powszechna.
- Bogdanowicz, E., 2019, *Nazwy własne jako podstawa kontaminacji (na materiale prasowym)*, [w:] *Nazwy własne w języku, literaturze i kulturze. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesor Zofii Abramowicz*, Rygorowicz-Kuźma, Anna i Krzysztof Rutkowski (red.). Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, s. 95–105.
- Brinton, Laurel J. i Donna M. Brinton, 2010, *The Linguistic Structure of Modern English*. John Benjamins.
- Brückner, A., 1927, *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Krakowska Spółka Wydawnicza. <https://polona.pl/item-view/90cf9d78-76a3-4a32-9fc3-e1dafd0756b8>. [Dostęp 27.07.2025].
- Campbell, L., 2013, *Historical Linguistics: An Introduction* (...3rd ed.). Edinburgh University Press.
- Encyklopedia PWN*. PWN. (EPWN). <https://encyklopedia.pwn.pl/>. [Dostęp 27.07.2025].
- Ethnologue. Languages of the World*. "What are the top 200 most spoken languages". <https://www.ethnologue.com/insights/ethnologue200/>. [Dostęp 27.07.2025].
- Główny Urząd Statystyczny (GUS). *Portal geostatystyczny*. <https://portal.geo.stat.gov.pl/>. [Dostęp 27.07.2025].
- Grabias, S., 1970, *Kontaminacje we współczesnym języku polskim – próba charakterystyki*. „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*”, Sectio F, *Nauki Filozoficzne i Humanistyczne* 25, s. 117-145.

- Klemensiewicz, Z., 1976, *Historia języka polskiego*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Lass, R., 1994, *Old English. A Historical Linguistic Companion*. Cambridge University Press.
- Ochmann, D., 2009, *Złożenia kontaminacyjne we współczesnym języku polskim*, [w:] *W kręgu języka. Materiały konferencji „Słowotwórstwo – słownictwo – polszczyzna kresowa” poświęconej pamięci Profesor Zofii Kurzowej, Kraków 16–17 maja 2008*. Skarżyński, Mirosław i Monika Szpiczakowska (red.). Księgarnia Akademicka, s. 293–299.
- Oxford Advanced Learner's Dictionary (OALD)*. Oxford University Press, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> [Dostęp 27.07.2025].
- Plag, I., Arndt-Lappe S., Braun M., Schramm M., 2015, *Introduction to English Linguistics* (3rd ed.). De Gruyter.
- Pons. Bezpłatny słownik online*. (PONS). <https://pons.pl/>. [Dostęp 27.07.2025].
- Słownik języka polskiego*. PWN. (SJP). <https://sjp.pwn.pl/>. [Dostęp 27.07.2025].
- The American Heritage Dictionary of the English Language (AHD)*, <https://www.ahdictionary.com/>. [Dostęp 27.07.2025].
- Wielki słownik języka polskiego*. Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk. (WSJP). <https://wsjp.pl/>. [Dostęp 27.07.2025].
- Wikisłownik. Wolny. Wielojęzyczny*. <https://pl.wiktionary.org/wiki/>. [Dostęp 27.07.2025].
- Wiktionary. The free Encyclopedia*. <https://en.wiktionary.org/wiki/>. [Dostęp 27.07.2025].

Dane kontaktowe / Contact details:

E-mail: magdalena.tomaszewska@uws.edu.pl